

ten. Företagets patriarkaliska ansvarstagande kan ha fått konsekvenser för arbetarnas ekonomiska handlande. Kanske hushållade man på ett annat sätt om man visste att man långsiktigt skulle klara livhanken? Larsson menar att Vällnora var mer patriarkaliskt än Bredsjö. En fördjupad jämförelse mellan bruken som mer ingående diskuterade patriarkalismens roll hade kanske kunnat besvara frågan.

Jag har några reservationer som delvis handlar om att Larsson kunnat diskutera de problem jag tar upp lite utförligare, men mitt övergripande omdöme är att studien är noggrann och väl utförd samt tillför ny kunskap om järnarbetarnas ekonomiska villkor under 1800-talet. Jag menar också att den här formen av livscykelanalys är väldigt användbar för att förstå ålderns betydelse i arbetarforskningen.

Örebro universitet

BJÖRN HORGBY

Bernt Schiller, *Arbete, kapital och politik i Norden ca 1860–2000* (Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället 2023). 361 s.

Utifrån har Norden ofta framstått som en enhet med likartad kultur, historia och politik. Genom historien har Norden varit en relativt glesbefolkad periferi i norra Europa, som tagit emot impulser söderifrån och haft att förhålla sig till utvecklingen på kontinenten. Det var till exempel migrantarbetare från Tyskland som spred socialistiska idéer till Danmark och därifrån vidare norrut. Den nordiska enheten har emellertid i minst lika stor utsträckning skapats av nordbor. Från och med det sena 1800-talet organiserade arbetarrörelsen skandinaviska/nordiska kongresser och samlade sig i gemensamma organisationer. Vid sekelskiftet 1900 fanns det en skandinavisk internationalism i arbetarrörelsen. Solidariteten var konkret under strejker och lockouter då understöd slussades mellan länderna.

Det är denna ömsesidighet i mötet mellan omvärld och nordisk egenart som är kärnpunkten i Bernt Schillers bok *Arbete, kapital och politik i Norden ca 1860–2000*. Fokus ligger på arbetsmarknadernas utveckling, eller mer precis på utvecklingen av den nordiska arbetsmarknadsmodellen. Som Schiller belyser är det där nordiska likheter har varit mest påtagliga, med kollektivavtal mellan välorganiserade fack och arbetsgivare. Han söker även efter den nordiska egenarten och preferensen för samförstånd genom att dra långa historiska trådar bakåt, hela vägen till medeltiden och den svaga feodalismen. Hans hypotes är att ”det skett en omformning av yttre faktorer, när de införlivats med de nordiska arbetsmarknaderna, och att gemensam-

ma drag i denna omformning medfört att arbetsmarknaderna behållit en nordisk karaktär, som skiljer dem från icke-nordiska arbetsmarknader” (s. 28).

Schiller menar att internationalismen, som var stark under den fackliga rörelsens genombrottsdecennier strax före sekelskiftet 1900, försvagades när facken integrerades i nationella arbetsmarknadsrelationer och signerade nationella kollektivavtal. Revolutionära doktriner gav då vika för reformistisk politik. Författaren hävdar att ”den fackliga internationalismen i form av arbetarskandinavismen förändrades och miste i betydelse som en följd av satsningen på nationellt politiskt inflytande” (s. 109). En viktig poäng i det sammanhanget – och där tror jag att Schiller har rätt – är att de vandrande gesäller som personifierade de transnationella dragen i den tidiga rörelsen blev mindre betydelsefulla när fabriker fylldes av proletariserade arbetare från landsbygden: ”Massorganisationer betydde masskonflikter mot arbetsgivare som också var organiserade på nationell nivå” (s. 117), och då fick nationella gränser ”en betydelse som de tidigare inte hade haft” (s. 118).

Dock verkar det ligga som ett underförstått antagande i Schillers resonemang att en mer revolutionär rörelse per automatik är mer internationalistisk än en reformistisk. Det är möjligt att den är det, men konsekvensen i boken av att vilja belysa en ”förändring från revolutionär internationalism till nationell reformism” (s. 119) blir att det nordiska fackliga samarbetet under efterkrigstiden får dåligt med utrymme. Fackförbundens nordiska organisationer och de konkreta kontakterna därigenom efter andra världskriget ingår inte i boken, såsom till exempel i Nordiska transportarbetarfederationen eller Nordiska metallsekretariatet. Likaså saknas centralorganisationernas samarbete från och med 1970-talet i Nordens fackliga samorganisation. Möjligtvis beror detta på att det saknas forskning och relevant litteratur att referera.

Boken är framför allt en litteraturstudie. Författaren har varit verksam som historisk arbetsmarknadsforskare sedan 1960-talet, och deltog under 1900-talets sista decennier i samnordiska forskningsprojekt. Hans förutsättningar att sammanfatta forskning från många decennier är således goda. Han refererar till exempel en egen publikation om storstrejken 1909 som publicerades för 60 år sedan! Om läsaren har devisen i bakhuvudet att god forskning inte har något bäst-före-datum, kan boken till och med läsas med behållning med historiografiska glasögon. Här diskuteras till exempel tessen som drevs av Edvard Bull d.ä. på 1920-talet om kopplingen mellan olika hastigheter i industrialiseringsprocesser och olika grader av revolutionära utgångspunkter i arbetarrörelserna i de skilda skandinaviska länderna. Ett annat exempel är Walter Korpis maktresursperspektiv från 1970-talet. När så många andra forskare i yngre generationer jagar forskningsfronter är

Schillers påminnelse om all den viktiga forskning som redan finns i våra bibliotek uppfriskande.

Baksidan av att Schiller upplyser läsarna om existensen av mycket god forskning som i dagsläget har många år på nacken är dock att nyare forskning saknas i många fall bland referenserna. Forskningsprojekt om demokratiseringen i Sverige genomfördes exempelvis i samband med rösträttens ”hundraårsjubileum” och de lyser med sin frånvaro när Schiller diskuterar arbetar-rörelsens integration i nationalstaten. Nyare forskning om efterkrigstidens arbetskraftsmigrationer och migrationens roll i arbetsmarknadsmodellen är ett annat exempel. Likväl vill jag landa i slutsatsen att Schillers eminenta kunskaper om all den forskning som har bedrivits i Norden om nordiska arbetsmarknadsförhållanden från 1960-talet och åtminstone fram till millenniumskiftet övertrumfar bristen på nyare litteratur.

Stockholms universitet

JOHAN SVANBERG

Carl Cassegård & Håkan Thörn, *I apokalypsens skugga: Miljörörelser och industrikapitalism 1870–2020* (Göteborg: Daidalos 2023). 537 s.

Aldrig tidigare har medvetenheten om miljöproblem – om utarmade jordar, skövlade skogar, förgiftade vattendrag, utrotade arter och klimatförändringar – varit så omfattande och allmänt spridd som idag. Den moderna miljörörelsen har spelat en betydande roll bakom ökningen av miljömedvetenhet. Men om ökad medvetenhet är miljörelsens främsta framgång, är planetens fortsatta nedbrytning och atmosfärens förfall dess största misslyckande. Varför har miljörelsen misslyckats så fatalt? Det är med avstamp i denna fråga som sociologiprofessorerna Carl Cassegård och Håkan Thörn undersöker miljörelsens 150-åriga historia i relation till den industrikapitalistiska utvecklingen.

Efter en relativt djuplodande genomgång av studiens (eko)marxistiska utgångspunkter och begreppsramar, erbjuder boken en detaljerad redogörelse för miljörelsens utveckling och förgreningar i Japan och Sverige, organiserad i tre kronologiska delar: 1870 till 1929, 1940 till 1989 och 1990 till 2020. Sverige och Japan står i fokus; två länder som under denna period genomgått en snabb och långtgående industrikapitalistisk utveckling, som på olika sätt utmärkt sig på både miljöförstörelsen och miljöpolitikens områden och som haft olika typer av miljörelser. Sedan diskuteras miljörelsens respektive förutsättningar i ett mer övergripande perspektiv. Utan att förminska förekomsten av nationella särdrag, är författarna tydliga med att